

VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, AGRESYVAUS ELGESIO KAITA

Diana Vaituškienė¹, Danė Šlapkauskaitė², Daiva Mockevičienė²

¹Šiaulių vaikų globos namai „Šaltinis“

²Šiaulių universitetas

Įvadas

Kasmet dėl šeimoje patiriamo smurto, nepriežiūros ar kitų priežasčių valstybės globon patenka tūkstančiai vaikų. Lietuvos Statistikos departamento (<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1866>) duomenimis, 2009 metais tėvų globos neteko 2 175 vaikai (922 iki 6 metų amžiaus), pusė jų, t. y. 1 264 vaikai, buvo apgyvendinti vaikų globos namuose. Iš 5 425 vaikų, kuriems 2008 metais buvo nustatyta laikinoji globa (rūpyba), beveik pusei (2 451 vaikų) tėvų neterminuotai apribota tėvų valdžia, kas penktu (1 121 vaiku) tėvai nesirūpino, netinkamai auklėjo, 16 patyrė smurtą šeimoje.

Taigi, į vaikų globos namus (VGN) patenka vaikai, jau išgyvenę vieną iš dažniausiai elgesio ir emocijų sutrikimų atsiradimą sukeliančių patirčių – tėvų praradimą, atskyrimą nuo jų (Radzevičienė, 1997). Dauguma jų patyrė ne vieną, o po keletą traumuojančių įvykių, įskaitant fizinį žiaurumą, seksualinę prievartą; matė žiaurų vienų šeimos narių elgesį kitų atžvilgiu; kai kurie ilgam buvo palikti be priežiūros; net 93,5% vaikų tėvų sirgo alkoholizmu (Žukauskienė, Leiputė, 2002); daugeliui šių vaikų jau susiformavę elgesio sutrikimai (Kaffemanas, 2000), rimtų psichikos sveikatos problemų turi 35–85% vaikų (Čepukienė, Pakrošnis, 2008). Visiems jiems būtinas ypatingas dėmesys, priežiūra ir įvairių specialistų pagalba.

Tam tikri globos namų ypatumai – aiški struktūra, t. y. taisyklių buvimas, saugumo užtikrinimas bei specialistų profesionalumas, konstruktyvaus bendravimo įgūdžiai – tai veiksniai, galintys turėti teigiamą poveikį vaiko prisitaikymui (Čepukienė, Pakrošnis, 2008). Tačiau vaiko, ne visada besielgiančio taip, kaip iš jo tikisi suaugusieji, situacija neretai tampa sudėtinga – jis pajunta ne tik jį supančių suaugusiųjų, bet ir visuomenės, kurioje dažnai būna susiformavusios tam tikros išankstinės nuostatos ir taisyklės tokių vaikų atžvilgiu, „spaudimą“ (Juodaitytė, Taroza, 2001). Neretai „etiketizuojamas“ ne tik elgesys, bet ir pats vaikas. Taip jis patenka į neigiamų pažiūrų lauką. Aplinkiniams nuolat akcentuojant deviantinius vaiko vaidmenis, jam darosi vis sunkiau keisti priskirtą vaidmenį, paneigti nuomonę, kad tai sudaro jo identiško esmę (Acus 2000). VGN auklėtiniai neretai jaučiasi niekam tikę, neturintys teigiamų savybių, niekam nereikalingi, nevykėliai,

neturintys kuo didžiutis (Samašonok, 2005). Jie dažnai patiria baimę, nerimą, jaučiasi įskaudinti ir kalti, atstumti ir ignoruojami (Braslauskienė, 2001). Įvairiais būdais siekdami surasti savo vietą tarp kitų, apginti savo neadekvačią (išpūstą) ar nestabilią, „parodomąją“ savigarbą (Heppner ir kt., 2008), VGN auklėtiniai neretai stengiasi atkreipti dėmesį ar siekti tikslo jėga, įsitvirtinti mėgina nekonstruktyviais būdais: demonstratyviu, konfliktišku (Raslavičienė, Zaborškis, 2002), agresyviu ar delinkventiniu elgesiu (Malinauskienė, Žukauskienė, 2007).

Bandymai įveikti neadaptyvų, smurtinį, agresyvų elgesį tradiciškai – naudojant „teisingos“, tačiau taip pat prievartos būdus (draudimus, apribojimus, bausmes), J. Giligan (2002) manymu, ne tik ne mažina, o dar labiau didina visuomenės agresyvumą. Kaip atskleidžia tyrimai (Pūras, 2007), labiausiai pasiteisina investicijos į modernias visuomenės sveikatos technologijas, pirmiausia į efektyvių prevencinių programų vykdymą.

Viena tokių programų, nuo 2007 metų vykdoma Lietuvoje, – bendras Baltijos gyvenimo meno (BGM) labdaros ir paramos fondo bei Tarptautinės žmogiškųjų vertybių asociacijos projektas – *Neagresijos programa, skirta 8–15 metų vaikams ir paaugliams*. Ją bendrojo lavinimo mokyklose, globos namuose, specialiosios paskirties įstaigose įgyvendina specialų pasirengimą turintys Baltijos Gyvenimo meno labdaros ir paramos fondo savanoriai. 2008–2010 metais neagresijos programoje Lietuvoje dalyvavo 2317 vaikų. Ši programa susilaukė puikių atsiliepimų iš joje dalyvavusiųjų vaikų, jų tėvų bei mokytojų, ugdymo įstaigų vadovų.

Iki šiol BGM neagresijos programoje nebuvo dalyvavę specialiuoju poreikiu turintys vaikų globos namų auklėtiniai, todėl natūraliai iškilo tokie probleminiai klausimai:

- Kiek ir kaip reikia adaptuoti BGM neagresijos programoje numatytą edukacinę veiklą tyrimo dalyvių kognityvinei, emocinei bei psichosocialinei brandai?
- Kokios edukacinės priemonės, situacijos bei metodai gali būti efektyvūs inicijuojant ir stimuliuojant agresyvaus VGN auklėtinio, turinčio specialiųjų poreikių, elgesio pokyčius?
- Kokie agresyvaus tyrimo dalyvių elgesio pokyčiai gali būti provokuojami programoje taikomomis edukacinio stimuliavimo priemonėmis?

Tyrimo tikslas – ištirti Šiaulių VGN „Šaltinis“ specialiųjų poreikių turinčių 8–17 metų auklėtinių agresyvaus elgesio pokyčius. Iškelta **hipotezė** – tikėtina, kad agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje mažes.

Uždaviniai: Remiantis moksline literatūra, sudaryti teorinį-hipotetinį agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio prevencijos ir intervencijos modelį bei numatyti kriterijus, kuriais remiantis bus atliekamas tyrimo dalyvių agresyvaus elgesio lygio bei raiškos įvertinimas; kurti bei taikyti edukacines situacijas, numatytas BGM neagresijos programoje, galimai mažinsiančias agresyvaus ir stimuliuosiančias prosocialaus elgesio apraiškas (įgūdžius). Atlikus pirminį ir baigiamąjį ištyrimą ir apibendrinus rezultatus, atskleisti agresyvaus specialiųjų poreikių turinčių VGN auklėtinių elgesio pokyčius.

Tyrimo imtis – 39 (iš 51 8–17 metų amžiaus) Šiaulių VGN „Šaltinis“ specialiųjų poreikių turintys auklėtiniai, 26 berniukai ir 13 mergaičių. Beveik visi (95%) VGN „Šaltinis“ auklėtiniai, dalyvaujantys programoje, vertintini kaip neįgalūs. Beveik pusei jų (po 46,2% berniukų ir mergaičių) konstatuotas lengvas protinis atsilikimas; ketvirtadaliui – vidutinis (iš viso 23,1%, 10,3% berniukų ir 12,8% mergaičių) ir žymus (iš viso 25,6%, 30,8% berniukų ir 15,4% mergaičių). Daugumai (77%) tyrimo dalyvių, be intelekto sutrikimo ar kompleksinės negalės, konstatuoti ir kiti sutrikimai: aštuoniolikai programos dalyvių (42,3% berniukų ir 53,8% mergaičių) diagnozuotas ryškus elgesio ir emocijų sutrikimas, reikalaujantis dėmesio ir gydymo; trims berniukams (11,5%) – elgesio ir emocijų sutrikimas; dviems berniukams (7,7%) – hiperkinetinis elgesio sutrikimas; dviems berniukams ir vienai mergeitei (po 7,7%) – veiklos ir dėmesio sutrikimas; vienam berniukui (3,8%) minimalus elgesio sutrikimas; trims berniukams (11,5%) ir vienai mergeitei (7,6%) – alalija.

Tyrimo metodai. Tyrimas atliktas taikant linijinio eksperimento, K. Kardelio (2002) dar įvardijamo preliminariniu tyrimu, metodą – modeliuojant edukacines sąveikas, numatytas BGM neagresijos programoje, vertinant VGN auklėtinių agresyvumo intensyvumą bei raišką pirminių ir užbaigimo ištyrimais.

Teoriniai tyrimo aspektai

Tyrimas atliktas laikantis nuostatos, kad vaiko sąmonė iš esmės – *socialinė struktūra*, atsirandanti socialinio patyrimo ir veiklos proceso, kaip individo ryšio su veiklos proceso visuma ir kitais jo dalyviais rezultatas (Mead, 1998) ir, įgydama savimonę,

dalyvauja tiek socialinėje sąveikoje, tiek savikūroje (Leonavičius, 1998). Identitetas įgyjamas socialinio pripažinimo veiksmais – žmogus tampa tokiu, koku jį laiko (Blumeris, 1998). Todėl būtina modeliuoti tokias socialines sąveikas, kuriose vaikas tiesiogiai ar netiesiogiai galėtų patirti teigiamą santykį su veiklos proceso visuma ir visais dalyvaujančiais asmenimis, kuriose jo sąmonė ir savimonė, vidinė mąstymo veikla savirefleksijos būdu padėtų jam sąmoningai reguliuoti (adaptuoti) elgesį, pasirenkant iš visų jam žinomų elgesio strategijų. Trumpiau tariant, elgesio pokyčiams inicijuoti būtina (visų sąveikos dalyvių) trijų faktorių – kognityviųjų sistemų, aplinkos ir elgesio – sąveika (Бандура, 2000). Todėl tyrimo edukacinėms veikloms, situacijoms bei dalyviams keliami šie reikalavimai:

- Programos dalyvių intelekto sutrikimą vertinti ne kaip visuotinį atsilikimą, bet kaip tam tikrą intelekto tipą (Ruškus, Mažeikis, 2007), sudarant sąlygas atsiskleisti pozityviems asmenybės ypatumams bei susiformuoti ir išsivirti socialiai vertingo asmens įvaizdžiui bei visiškai pripažįstant kiekvieno teisę būti tokiam, koks yra, ir galimybę tobulėti (Bakk ir Grunnevald, 1997, cit. Galkienė, 2003).
- Manyti, kad individai destruktiviai, nebrandžiai, regresyviai, asocialiai, žalingai elgiasi dėl gynybiškumo ir vidinių baimių (Rogers, 2005). Todėl, sudarius terapinio klimato sąlygas, pasižymintį kongruentiškumu, besąlyginiu pozityviu vertinimu ir empatiniu supratimu (Первин, Джон, 2001, cit. Vaitkevičienė, 2006), pripažinus, kad pati žmogaus prigimties šerdis, giliausi jo asmenybės klodai, jo „gamtinės prigimties“ pagrindai iš esmės yra pozityvūs: socialūs, orientuoti į ateitį, racionalūs ir realistiški, individas gebės sutarti su savimi, išsiugdyti drąsą, leidžiančią atsakyti savosios gynybos ir atsigręžti į savo tikrąjį aš, atsikratyti melagingo savivaizdžio, kuriuo buvo atsigręžęs į gyvenimą, ir judėti pirmyn.
- Bet kurio programos dalyvio *Aš* laikyti lygiaverčiu savajam *Aš*, tuomet *Tu* – tai *Aš*, *Jūs* – tai *Mes* (Jovaiša, 1995). Kartu inicijuoti ir stimuliuoti bendrystės jausmą – pastovią teigiamą nuostatą kitų žmonių atžvilgiu, besąlygišką palankumą kitiems, rūpinimąsi kitais ir norą jiems padėti; pradedant ryšiu su pačiais artimiausiais žmonėmis ir baigiant ryšiu su visa gyvąja ir negyvąja aplinka (Adleris, cit. Kepalaitė, 2008).
- Kurti ugdytinių vidinės darnos aukštą lygį formuojančią veiklos aplinką (saugoti nuo pernelyg didelio streso, nestabilumo, užtikrinti aplinkinių palaikymą), ugdomiesiems pateikiant aiškiai suprantamus, prasmingus ir nesunkiai įgyvendina-

mus sprendimus, veiklą vykdant nuosekliomis ir nuolatinėmis priemonėmis, neskirstant ugdomųjų į rizikos grupes, sveikuosius ir ligonius, o parenkant jiems tinkamas priemones, formas ir metodus (Javtokas, 2007).

- Organizuojamos veiklos užduotis parinkti taip, kad jos kuo labiau atitiktų ugdytinių kompetencijas bei gebėjimų lygį, stimuliuotų motyvaciją bei sudarytų galimybę atlikti socialiai pozityvų vaidmenį, lydimą tarsi iš niekur ateinančio pastiprinimo bei pozityvaus emocinio pasitenkinimo (Vaitkevičienė, 2006).
- Turėti galvoje, kad, mokantis stebint (Бандура, 2000), mokymosi intensyvumas ir lygis, viena vertus, sąlygojamas modeliuojamo elgesio prigimties, kita vertus, – stebėtojo gebėjimo apdoroti gaunamą informaciją, t. y. jo percepcinių gebėjimų, sąlygojamų patirties ir konkrečios situacijos reikalavimų, taip pat ir nuo jo esminių įgūdžių suformuotumo.
- Besimokančiuosius naujų elgesio strategijų pastūmėti reikiama kryptimi, jiems suklydus, ir paskatinti sėkmės atveju, kol išorinio pastiprinimo poreikis peraus į savojo elgesio vertinamąsias pasekmes ir savipastiprinimą (Бандура, 2000).

Agresyvaus VGN auklėtinių elgesio pokyčių iniciavimo instrumentu pasirinkta BGM neagresijos programa, kurios pagrindas – kvėpavimo, atsipalaidavimo pratimai, įvairūs judrieji ir didaktiniai žaidi-

mai, kurių metu vaikai išsidūkę be ypatingų pastangų tampa ramesni, geresni, draugiškesni, supratingesni, mokosi patirti bendrumo jausmą, norą dalytis ir rūpintis vieni kitais. Pokalbiais ir diskusijomis vaikams suprantama forma atskleidžiama bendražmogiškųjų vertybių puoselėjimo svarba, nesiekiami moralizuoti, reikalauti „gražiai elgtis“, tačiau siūlomi veiksmingi praktiniai būdai atsipalaiduoti, „paleisti“ įtampą, nuraminti protą ir atrasti savo paties vidinį grožį; suteikiama galimybė būti išgirstiems ir išklautiems, pasijusti pasitikinčiais ir patikimais, ypatingais ir talentingais.

Pirminį ir pakartotinį programos dalyvių agresijos raiškos ir intensyvumo įvertinimą atliko šeiminų socialiniai darbuotojai, įvardyti ekspertais, nes, praleisdami nemažai laiko su auklėtiniais, gerai juos pažįsta ir gali pakankamai objektyviai atlikti įvertinimą.

Tyrimo rezultatai

Atlikus pirminį agresyvaus elgesio intensyvumo bei raiškos tyrimą, paaiškėjo, kad tyrimo dalyviams berniukams būdingas žymiai aukštesnis vidutinis agresyvumo lygis (Mean 2,4; SD 1,97; Median 2) nei mergaitėms (Mean -0,38; SD 3,79; Median 1), taip pat ir visų tirtų agresijos formų intensyvumas (1 lentelė). Tačiau skirtingos agresijos rūšys mergaičių ir berniukų elgesyje reiškiasi apylygiai.

1 lentelė *Tyrimo dalyvių agresyvumo ir jo formų intensyvumo (Mmin = -5; Mmax = 5) parametrai lyties aspektu*

Agresijos formos	Berniukai (N = 26)			Mergaitės (N = 13)			Iš viso (N = 39)		
	Mean	SD	Median	Mean	SD	Median	Mean	SD	Median
Agresijos intensyvumas	2,4	1,97	2	-0,38	3,79	1	1,30	2,93	2
Aktyvi fizinė agresija	1,5	2,91	2	-1,76	3,70	-4	0,41	3,51	2
Agresija, nukreipta į daiktus	0,57	2,98	1	-1,53	3,95	-4	-0,12	3,43	0
Saviagresija	-1,11	3,53	-0,5	-3,61	3,40	-5	-1,94	3,64	-5
Ižūlus jėgos, pranašumo demonstravimas, bauginimas	1,26	3,18	2,5	-2,46	3,73	-5	0,02	3,77	2
Pasyvi agresija	2,30	2,75	3	0,92	3,88	3	1,84	3,19	3
Verbalinė agresija	1,57	3,28	3	-0,23	3,78	1	0,97	3,52	2
Konfliktiškumas	1,03	3,23	1,5	-0,92	3,90	1	0,38	3,54	1
Netiesioginė agresija	0,26	3,35	1,5	-1,46	3,38	-2	-0,30	3,41	1
Staigūs pykčio proveržiai	1,15	3,28	2	-0,23	3,98	1	0,69	3,54	1
Negatyvizmas	0,73	2,90	1	-0,69	3,49	-2	0,25	3,14	1

Tyrimo dalyviai – berniukai dažniausiai naudoja *pasyvios* (atsakomybės vengimas, išsisukinėjimas, niurzgėjimas, užslėpto pykčio laikymas, kol išprovokuoja kitus konfliktui), *aktyvios* (fizinės jėgos naudojimas, smūgiavimas, stumdymas), *verbalinės* (tyčiojimas, grasinimai, klyksmai, plūdimasis) agresijos formas. Mergaitės – *pasyvios* bei *verbalinės* agresijos formas. Abiejų lyčių atstovams ganėtina būdingi staigūs pykčio proveržiai, berniukams – dar

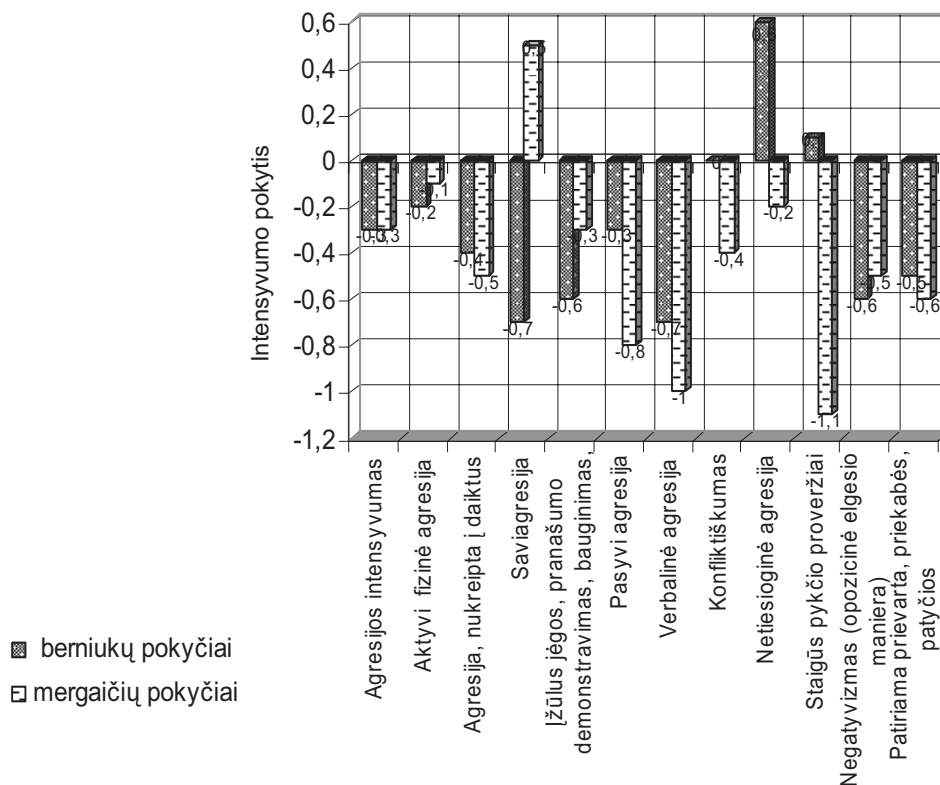
ir ižūlus jėgos, pranašumo demonstravimas.

Tyrimo dalyvių berniukų elgesį ekspertai įvertino kaip pakankamai problematišką. Jų elgesiu dažnai skundžiasi mokyklų darbuotojai (Mean 1,19; SD 3,35; Median 2; Mmin = -5; Mmax = 5), VGN darbuotojai (Mean 1,08; SD 3,24; Median 2; Mmin = -5; Mmax = 5) ir kiti vaikai (Mean 1,65; SD 3,28; Median 2,5; Mmin = -5; Mmax = 5). Skundų mergaičių elgesiu vidurkis (atitinkamai -0,62; -0,46; -0,46)

mažesnis nei berniukų, tačiau, kaip galima spėti iš standartinio nuokrypio rodmenų (atitinkamai 4,05; 3,97; 3,71), taip yra ir dėl palyginti netolygių vertinimų.

Agresyvaus elgesio genezėje vyraujantis veiksnys – žema ar neadekvati savivertė. Tyrimo dalyvių pasitikėjimą savimi ekspertai įvertino ($M_{min} = -5$; $M_{max} = 5$) kaip vidutinišką – berniukams skyrė vidutiniškai 0,8, mergaitėms teikė -0,4 balo. Paaiškėjo, kad labiausiai pasitikinčių savimi (įvertis 4–5 balai) tyrimo dalyvių įvairių agresijos tipų įverčiai svyruoja intensyvumo skalės viduryje (nuo -1 iki 2,66 balo); mažiausiai pasitikinčių savimi (-5 ir -4 balai) visų rūšių agresyvumo įverčiai neigiamoje skalės dalyje. Labiausiai agresyvūs (4 balai) tie tyrimo dalyviai, kurių pasitikėjimas savimi vidutiniškas (0 balų). Daugiausia kitų vaikų priekabių, patyčių bei smurtinių veiksmų patiria vaikai, turintys žemą pasitikėjimą savimi, mažiausiai – labai savimi pasitikintys.

Pusmetį vykdžius *Neagresijos programą* ir pakartotinai, objektyvumo dėlei, apklausus kitus tyrimo dalyvių šeimynų socialinius darbuotojus nei pirmą kartą, paaiškėjo, kad berniukų agresijos intensyvumo įvertis sumažėjo vidutiniškai nuo 2,4 iki 2,1 balo; mergaičių – nuo -0,4 iki -0,7 balo. Daugumos berniukų agresijos formų raiškos intensyvumas nežymiai sumažėjo, išskyrus netiesioginę agresiją (+0,6 balo), staigius pykčio proveržius (+0,1 balo) bei konfliktiškumą, kuris, ekspertų nuomone, nepakito. Kiek padaugėjo mergaičių saviagresijos epizodų (+0,5 balo), kitų agresyvaus elgesio formų raiška nežymiai sumažėjo. Didžiausias teigiamas (agresijos intensyvumas padidėjo) pokytis – berniukų netiesioginės agresijos apraiškos (vidutiniškai +0,6 balo), neigiamas (agresijos intensyvumas sumažėjo) – verbalinė agresija sumažėjo vidutiniškai -0,7, negatyvizmas – -0,6 balo. Labiausiai suretėjo staigūs mergaičių pykčio proveržiai (vidutiniškai -1,1 balo) ir verbalinė agresija (vidutiniškai -1 balas).

1 pav. Agresijos intensyvumo pokyčiai (skirtumas tarp pirminio ir baigiamojo testavimo) lyties aspektu

Tyrimo ekspertų manymu, po eksperimento jų auklėtiniai, berniukai ir mergaitės, rečiau patiria smurtą, priekabes ir patyčias iš kitų vaikų (įverčiai sumažėjo nuo 1,1 iki 0,6 balo berniukams ir nuo -0,4 iki -1,0 balo mergaitėms). Padidėjo tiek mergaičių (nuo -0,4 iki 1,4 balo), tiek ir berniukų (nuo 0,8 iki 1,6 balo) pasitikėjimas savimi. Mokyklos darbuotojų skundai tyrimo dalyviais berniukais sumažėjo viduti-

niškai nuo 1,2 iki 0,5 balo, VGN darbuotojų – nuo 1 iki -0,2 balo, vaikų – nuo 1,6 iki 0,9 balo; mergaičių – atitinkamai nuo -0,6 iki -1,1 balo; nuo -0,4 iki -0,8 ir padidėjo nuo -0,4 iki -0,2 balo.

Pirmajame ištyrime aukščiausi buvo dvylikamečių, devynmečių bei dešimtmečių įvairių agresijos formų intensyvumo rezultatai. Baigiamasis testavimas atskleidė kiek ryškesnį aštuonmečių, dvy-

likamečių, keturiolikamečių bei septyniolikamečių beveik visų rūšių agresijos sumažėjimą. Labiausiai sumažėjo lengvai sutrikusio intelekto tyrimo dalyvių agresyvumas. Jiems pirminiu ištyrimu buvo nustatytas didžiausias beveik visų agresijos formų intensyvumas.

Rezultatų aptarimas

Pusmetį vykdžius *Neagresijos programoje* numatytas edukacines veiklas, baigiamojo tyrimo ekspertų įvertinimo rezultatai rodė nežymų beveik visų agresijos formų raiškos intensyvumo, skundų tyrimo dalyvių elgesiu, taip pat patiriamos prievartos, priekabių ir patyčių sumažėjimą bei pasitikėjimo savimi padidėjimą. Tyrimo dalyviai, pasak ekspertų, kiek rečiau patyrė kitų vaikų priekabas, patyčias ir prievartą.

Tyrimo rezultatams įtaką galėjo daryti šie veiksniai:

- Kai kurių autorių įvardijamas ganėtinai sudėtingas kaip padidintos rizikos visomis prasmėmis kontingentas – beveik visi tyrimo dalyviai (95 %) vertintini kaip neįgalūs, didžiąjai daliai (77 %) konstatuota ir kitų psichikos bei elgesio sutrikimų, dauguma jų nuo mažens auga įvairiose valstybinės globos institucijose (87,2 %) ir nuolatinių ryšių su biologiniais tėvais (88,5 %) ar globėjais (82,1 %) nepalaiko. Jiems būdingas palyginti didelis visų agresijos formų intensyvumas ir palyginti žemas pasitikėjimas savimi.
- Tyrimo metu globos įstaigoje buvo vykdomas vaikų globos optimizavimo planas (LR socialinių paslaugų įstatymas, 2006) būtent, tam tikri nauji įstatymai, įvairių ministerijų įsakymai ir teisės aktai buvusius pedagogus pervardijo socialiniais darbuotojais, taip sumažinant jiems atlyginimus, sutrumpinant atostogas ir beveik dvigubai prailginant darbo valandas (Liaudaitis, 2010). Visa tai, kaip galima spėti, psichologiškai neigiamai veikė ne tik įstaigos darbuotojus.

Tačiau, *Neagresijos programos* vykdytojų akimis, pasiekti rezultatai verti įdėto triūso: vaikai labai noriai dalyvavo programos veiklose. Net ir turintys sunkią negalę žinojo savo užsiėmimų dieną ir kasdien klausinėdami, kada vėl eis į salę, nekantriai jos laukdavo. Ne visiems pavykdavo užsiėmimuose reguliuoti, valdyti savo elgesį pagal tris pagrindines taisykles: salėje nesimušame, nesikeikiame, nesityčiojame. Tačiau pastangos visuomet buvo pastebimos ir pastiprinamos, netinkamas elgesys neakcentuojamas, o nepastebimai nukreipiamas reikiama kryptimi.

Žaisdami vaikai išmoko vienas kitą vadinti gražiais vardais, ne vien tokiais, kurie išsprūsta supykus; mokėsi burtis į komandą, neišskiriant, bet paduodant ranką ir tiems, kurie, pasak jų, „nekvepia“;

„nėra vikrūs, patrauklūs ar gudrūs“. Rengiamuose „Lietuvos talentų šou“ kiekvienas turėjo progą pademonstruoti savo gebėjimus, pasidžiaugti aplodismentais ir ovacijomis, net jei tereikėjo pastovėti ant vienos kojos, kol vadovas suskaičiuos iki 10 ar apsisukti ant sėdynės, panašiai kaip breikeriai sukasi ant galvos.

Pasitvirtino autorių nuorodos, kad dauguma žmogaus problemų yra susijusios su jame egzistuojančiais vidiniais suvaržymais ir įtampomis. Šis „bagžas“ kaupiamas visą gyvenimą, jo pasekmės – psichosomatinės ligos, įvairūs negalavimai, psichinės įtampos, įvairūs kompleksai ir fobijos. Pozityvios nuotaikos lydymas judėjimas, pasirodo, gali atpalaiduoti nervų sistemą nuo per didelės psichoemocinės įtampos ir sumažinti jaudinimą (Ivaškienė, Čepelionienė, 2005). Tuomet judesiu – tam tikra kalba – aplinkiniams „siunčiamas pranešimas“ apie subtiliausius žmogaus „sielos virpesius“ (Mockevičienė, Mikkelkevičiūtė, Adomaitienė, 2005), apie ne tik judesyje, bet ir žmogaus psichikoje bundančius pokyčius, nes, pasak J. Laužiko (1997), žmogus bus toks, kaip jis juda, nes ne tik psichika veikia judesį, bet taip pat ir judesys psichiką.

Taigi, tyrimo pradžioje kelta hipotezė, kad agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje mažės, iš esmės pasitvirtino. Teigiami pokyčiai kol kas nežymūs, tačiau akivaizdūs, todėl planuojama veiklą tęsti, į ją įtraukiant visus VGN, vėliau – ir mokyklų darbuotojus skatinant dalyvauti *Gyvenimo meno stresų valdymo programoje*, skirtoje pedagogams, socialiniams darbuotojams, medikams bei psichologams. Tuomet teigiami *Neagresijos programos* dalyvių elgesio pokyčiai bus pastiprinami ir skatinami kur kas dažniau.

Išvados

1. Kelta hipotezė, kad VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, agresyvaus elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje mažės, iš esmės pasitvirtino.
2. Daugumos berniukų agresijos formų raiškos intensyvumas nežymiai sumažėjo, išskyrus netiesioginę agresiją, staigius pykčio proveržius bei konfliktiškumą. Kiek padaugėjo mergaičių saviagresijos epizodų, kitų agresyvaus elgesio formų raiška nežymiai sumažėjo.
3. Didžiausi agresijos raiškos intensyvumo pokyčiai nustatyti aštuonmečiams, dvylikamečiams, keturiolikamečiams bei septyniolikamečiams dalyvių, taip pat turintiems lengvai sutrikusį intelektą.

Literatūra

1. Acus A., 2000, Deviantinis elgesys. *Sociologija*. Mintis ir veiksmai. Nr. 1–2. P. 72–74.
2. Blumeris H., 1998, Simbolinio interakcionizmo metodologines nuostatas. <http://www.ku.lt/sociologija/files/1998-__-147-156.pdf>.
3. Braslauskienė R., 2001, Bešeimių vaikų socialinių-pedagoginių situacijų globos namuose tyrimas. *Pedagogika*. Nr. 50. P. 80–87.
4. Čepukienė V., Pakrošnis R., 2008, Vaikų globos namuose augančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose sąveika. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (19). P. 31–34.
5. Galkienė A., 2003, *Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis*. Monografija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
6. Gilligan J., 2002, *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas
7. Heppner W. L., Kernis M. H., Lakey C. E., Campbell W. K., Goldman B. M., Davis P. J., Cascio E. V., 2008, Mindfulness as a Means of Reducing Aggressive Behavior: Dispositional and Situational Evidence. *Aggressive behavior*. Nr. 34. P. 486–496. <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=18&sid=10257e81-2a62-442d-a11a-005d803404b3%40sessionmgr11&vid=5>>.
8. Ivaškienė V., Čepelionienė I., 2005, *Studentų fizinis ugdymas ir saviugdą: studijų knyga*. Kaunas: LKKA.
9. Javtokas Z., 2007, *Vaikų sveikatos stiprinimas pagal Salutogeninį modelį*. Valstybinis aplinkos sveikatos centras. <<http://oldvasc.sam.lt/vaiku%20SS%20pagal%20SOC.pdf>>.
10. Jovaiša L., 1995, *Hodegetika*. Vilnius: Agora.
11. Juodaitytė A., Taroza L., 2001, Vaikų nusikalstamumo raiškos socialinės edukacinės dimensijos. *Pedagogika*. Nr. 50. P. 115–125.
12. Kaffemanas R., 2000, Globos namų ir specialiųjų mokyklų auklėtinių elgesio problemos. *Specialusis ugdymas*. Nr. 3. P. 70–76.
13. Kardelis K., 2002, *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas.
14. Kepalaitė A., 2008, Destruktyvaus elgesio mokykloje koreliatai: vyresniųjų paauglių menkavertiškumo jausmas ir socialinio intereso lygis. *Specialusis ugdymas*. Nr.1 (18). P. 46–53.
15. Laužikas J., 1997, *Rinktiniai raštai*. T. 3. Kaunas: Šviesa.
16. Leonavičius V., 1998, Georgas Herbertas Meadas ir asmens savimonės teorija. *Sociologijos istorija*. P. 136–146.
17. Liaudaitis A., 2010, Prezidento ataskaita už laikotarpį nuo 2009 vasario iki 2010 kovo mėn. Lietuvos vaikų globos įstaigų direktorių asociacijos konferencijoje Palangoje 2010 balandžio 15–16 d. <www.vgndirektorai.lt/.../konferencijospranesimai/prezidentoprane-simas.doc>
18. Malinauskienė O., Žukauskienė R., 2007, Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai. *Psichologija*. Nr. 35. P. 19–31.
19. Meadas G.H., 1998, Savimonė (self). *Sociologija*. Mintis ir veiksmai. Nr. 2. P. 132–135. <http://www.ku.lt/sociologija/files/1998-__-132-135.pdf>
20. Mockevičienė D., Mikelkevičiūtė J., Adomaitienė R., 2005, *Vaikų motorinė raida. Pirmieji gyvenimo metai*. Mokomoji knyga studentams, reabilitacijos specialistams, vaikų gydytojams ir šeimoms, auginančioms vaikus. Šiauliai.
21. Pūras D., 2007, Smurtas kaip visuomenės sveikatos problema. *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius.
22. Radzevičienė L., 1997, *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija*. Šiauliai.
23. Raslavičienė G., Zaborskas A., 2002, Vaikų, augančių globos įstaigose, elgesio ir emocijų mišrių sutrikimų kaita. *Medicina*. T. 38. Nr. 7. P. 759–768.
24. Rogers C. R., 2005, Apie tapimą asmeniu. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius.
25. Ruškus J., Mažeikis G., 2007, *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija*. Monografija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla
26. Samašonok K., 2005, Paauglių, gyvenančių globos namuose ir pilnose šeimose, savęs vertinimo ypatumai. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (13). P. 101–110.
27. Socialinių paslaugų įstatymas, 2006. <www.socmin.lt/l.php?tmpl_into=middle>.
28. Statistikos departamentas. <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1866>>.
29. Vaitkevičienė A., 2006, *Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių Aš veiksmingumo lavinimas edukacinėmis situacijomis skatinant dailinę raišką*. Daktaro disertacija. Šiaulių universitetas.
30. Žukauskienė R., Leiputė O., 2002, Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*. Nr.2 (2). P. 106–115.
31. Бандура А., 2000, Теория социального научения. Евразия.

CORRECTION OF AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS FROM FOSTER HOMES

Diana Vaituškienė, Danė Šlapkauskaitė, Daiva Mockevičienė

Summary

The paper analyses the correction of aggressive behaviour in foster home children with special needs through the educational activities designed for 8 to 15 year-old children and youngsters by the Non-Aggression Programme, a joint project of the Baltic Art of Living Charity and Support Fund and the International Association for Human Values, adapted to the characteristics of the participants' cognitive, emotional, and psychosocial maturity.

The study participants included thirty-nine foster home children with special needs who voluntarily agreed to take part in the Non-Aggression Programme and the study. The study experts consisted of household social workers who were well familiar with the study participants and respectably capable of objective assessment.

A linear experiment method was employed to simulate and implement the educational interactions provided for in the Non-Aggression Programme of the Baltic Art of Living, and to evaluate the intensity and expression of the study participants' aggression through the initial and final testing.

The hypothesis put forward at the outset that the intensity of aggressive behaviour in foster home children would decline under the impact of the educational activities designed by the Non-Aggression Programme of the Baltic Art of Living has been confirmed in part. Aggression intensity of the study participants-boys decreased slightly, the same can be said about the expression intensity of most forms of aggression (except for indirect aggression, sudden outbursts of anger, and aptitude for conflicts). A slight increase in the number of girls' self-aggression episodes was observed whereas the expression of other forms of aggressive behaviour slightly decreased. The biggest changes in the intensity of expression of aggression were observed among eight, twelve, fourteen and seventeen year olds, as well as those with normal intellect and slightly confused mental state.

Keywords: aggression, the Non-Aggression Programme of the Baltic Art of Living, special / exceptional needs, individual with special needs.

VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ, AGRESYVAUS ELGESIO KAITA

Diana Vaituškienė, Danė Šlapkauskaitė, Daiva Mockevičienė

Santrauka

Straipsnyje analizuojami agresyvaus vaikų globos namų auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio pokyčiai, taikant Baltijos gyvenimo meno (BGM) labdaros ir paramos fondo bei Tarptautinės žmogiškųjų vertybių asociacijos bendrame projekte – Neagresijos programoje 8–15 metų vaikams ir jaunuoliams numatytas edukacines veiklas, adaptavus jas dalyvių kognityvinės, emocinės bei psichosocialinės brandos ypatumams.

Tyrimo dalyviai – trisdešimt devyni specialiųjų poreikių turintys vaikų globos namų auklėtiniai, savanoriškai sutikę dalyvauti Neagresijos programoje ir tyrime. Tyrimo ekspertai – šeimynų socialiniai darbuotojai, gerai pažįstantys tyrimo dalyvius ir galintys pakankamai objektyviai atlikti įvertinimą.

Taikant linijinio eksperimento metodą, buvo modeliuojamos ir realizuojamos BGM neagresijos programoje numatytos edukacinės sąveikos, pirminių ir užbaigimo ištyrimais įvertinami tyrimo dalyvių agresijos intensyvumas bei raiška.

Tyrimo pradžioje kelta hipotezė, kad agresyvaus VGN auklėtinių, turinčių specialiųjų poreikių, elgesio intensyvumas BGM neagresijos programoje numatytų edukacinių veiklų poveikyje sumažės, iš dalies pasitvirtino. Tyrimo dalyvių berniukų agresyvumo intensyvumas, kaip ir daugumos agresijos formų raiškos intensyvumas, nežymiai sumažėjo (išskyrus netiesioginę agresiją, staigius pykčio proveržius bei konfliktškumą). Kiek padaugėjo mergaičių saviagresijos epizodų, kitų agresyvaus elgesio formų raiška nežymiai sumažėjo. Didžiausi agresijos raiškos intensyvumo pokyčiai stebimi aštuonmečių, dvylikamečių, keturiolikmečių bei septyniolikmečių dalyvių, taip pat turinčiųjų normalų bei lengvai sutrikusį intelektą, vertinimuose.

Prasminiai žodžiai: agresija; BGM neagresijos programa; specialieji arba ypatingieji poreikiai, specialiųjų poreikių turintis asmuo.

Iteikta 2011-05-30